

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 26.04.2016
Yayın Kabul Tarihi: 06.08.2016

Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Geçiş Dönemleri *

Transition Periods in "Âşık Şenlik" Poems

Dr. Yılmaz YEŞİL *

Öz :

Bu çalışmamızda Orta Asya'dan Anadolu'ya oradan da günümüze uzanan ozanlık geleneğinin önemli temsilcilerinden Çıldırılı Âşık Şenlik'in şiirlerinde yer alan geçiş dönemleri irdelenmiştir. Ozanımız 19. asırda Kafkas kültürüyle yetişen o dönemin önemli şahsiyetlerinden biridir. Şenlik yetiştiği bölgedeki inanç, gelenek ve pratiklere hâkim bir ozandır. Âşık Şenlik şiirlerinde kullandığı keskin dili yüzünden zaman zaman hedef hâline gelse de şair duyarlılığını asla elden bırakmamıştır. Çalışmalarında insan hayatının önemli dönemlerine şiirlerinde yer vermiştir. Bu çalışmalarda da şiirlerinde geçiş dönemleri tasnif edilip yorumlanacaktır.

Anahtar kelimeler: Âşık Şenlik, geçiş dönemleri, şiir.

Abstract:

In this study, Minstrel Çıldırılı Şenlik located in the transitional period of the poetry of the most important representatives of contemporary minstrelsy tradition extending from there to Anatolia from Central Asia were discussed. Our minstrel 19th century raised the Caucasian culture is one of the important figures of that period. Şenlik faith that grows in the region, dominated by tradition and practice is a poet. Minstrel poetry festival in the target appeared from time to time if it was also due to the sharp language that the poet never let the sensitivity. Work has included

* 26-27 Mart 2012 tarihinde Kars'ta Düzenlenen Uluslararası Âşık Şenlik Sempozyumu'nda Bildiri Olarak Sunulmuştur.

** Yılmaz YEŞİL, Gazi Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Öğretim, yeşil@gazi.edu.tr.

the poem in the important period of human life. In these studies, the classification will be reviewed whether the transitional period in poetry.

Keywords: Âşık Şenlik, transition periods, poetry.

Giriş

Büyük bir sözlü kültürü olan ve tarihi dönemlerden günümüze kadar bu geleneğin aktarılmasında büyük bir görev ifa eden, Türk ozanlık geleneğinin 19. Yüzyıldaki gür seslerinden birisi de Âşık Şenlik'tir. Ardahan ilinin Çıldır ilçesinde bağlı Suhara, yeni adı Yakınsu-Şenlikköy olan, köyünde doğan âşığın okuma yazma bilmediği fakat iyi bir dini eğitimden geçtiği, bunun da şiirlerinde göze çarptığı kaynaklarda zikredilmektedir. Âşık Şenlik'in yetişmesinde Azerbaycan sahası âşıklarından Hasta Hasan'ın önemli etkisi olmuştur. Ayrıca Şenlik'in yetiştiği bu dönemin, geleneğin Narmanlı Sümmanî, Posoflu Zülalî gibi ustalarının yetişmesi bağlamında Anadolu ve Azerbaycan sahalarının mümbit bir dönemine denk gelir (Artun; 2001: 301). Âşık Şenlik, ilk başlarda saz çalmasını bilmemektedir. Âşık Nuri'den sazı öğrenerek şiirlerini saz eşliğinde söylemeye başlar. âşıklık sürecinde rüyasında sevgilisinin suretinin yanı sıra Hazreti Muhammed'in cemali de gösterilerek Pir elinden bade içen Şenlik, bâdeli âşık olmanın yanında hem halk şairi hem de Hak âşığı olmuştur. Hayatının sonlarına doğru dinin etkisi ve Nakşibendi tarikatına intisap etmesi dolayısıyla saz çalmayı bırakmıştır (Alptekin, Coşkun; 2006: 70).

Âşık Şenlik, sadece şiir söyleyip saz çalmamış, aynı zamanda hikâye de tasnif etmiştir. O, *Latif Şah, Salman Bey ve Sevdakâr* adlı halk hikâyelerinin musannifidir. Âşık şiirinin usta-çırak geleneğine bağlı olarak pek çok çırak da yetiştirmiştir. Böylelikle Şenlik Kolu olarak bilinen âşık kolunun kurucusu olmuştur. *Bala Kişi, Âşık Kurban, Âşık Hasanbalı, Âşık Mehmed, Âşık Asker, Âşık Kurban, Âşık Süleyman, Âşık Demirkaya, Âşık Emrah, Âşık Balıbey, Âşık Mevlüt, Calalı Âşık Hüseyin Ural, Pekreşenli Âşık İbrahim, Revanlı Bala Mehmed, Revanlı Âşık Ali, Bayram, Âşık Kasım* ve *Gülistan Çobanlar* onun yetiştirdiği usta âşıklardandır. (İçel; 2009; 12, Alptekin, Sakaoglu; 2006: 114, Aslan; 1975, 20) Âşık Şenlik, yetişmiş olduğu gelenek çerçevesinde değerlendirildiğinde; bade içme, hikâye tasnif etme, atışma yapma, muamma asma ve muamma indirme ki her âşığın gösterebileceği bir hüner olmadığı düşünülür ise tam ve usta bir âşıktır.

Âşık şiiri belirli bir gelenekten beslenmektedir. Ama bunun yanında Âşığın içinde bulunduğu ortam; mensup olduğu milletin tarihi, kültürü, inançları, gelenekleri de âşık şiirinde etkili olmuştur. Çünkü evrendeki arz talep dengesi âşık ve toplum için de geçerlidir. Toplumun beklentilerini, duygularını ve düşüncelerini dile getirmeyen bir âşık halktan kopuk olup halka malolma noktasında yetersiz kalacağı düşünülebilir. Bu durumun aksine Âşık Şenlik şiirlerinde halkın değerlerini, geleneklerini, dualarını, pratiklerini ve ona ait olan bütün kültür ürünlerini ustaca şiirlerine taşımıştır. Bunu yaparken de Türk milletini zaman zaman sosyal tenkitten de geri durmamıştır. (Yakıcı; 2000: 269-279)

Bu çalışmada hayatın geçiş dönemleri olarak adlandırılan doğum, evlenme ve ölüm dönemlerine ait kavramların Âşık Şenlik'in şiirlerinde kullanılışı ve anlamları üzerinde durulacaktır.

İnsan yaşamının üç önemli dönemi vardır. Doğum, evlenme ve ölüm. Bu bölümlerde kendi aralarında birçok alt bölüme ve basamağa ayrılır. Bu üç bölüm aynı zamanda hayatın üç önemli aşamasını ifade ettiği içindir ki bunların etrafında birçok inanç, âdet, töre, tören, ayin bulunarak söz konusu geçişleri bağlı oldukları kültürün değerlerine göre yönetmektedir. Bunların amacı kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu kutsamak, onun sıkıntısız bir şekilde eski rolünden ayrılarak yeni rolüne alışmasını sağlamak, bu zaman zarfında da onu korumaktır (Örnek; 1995: 131). Arnold Van Gennep tarafından ortaya konulduğu zamandan beri yaklaşık yüz yıldır antropologların ve halk bilimcilerin tarafından çalışılmış bu dönemlerin en önemli özelliği bireye belirgin bir durumdan başka bir duruma geçişte yardımcı olmak (Çobanoğlu; 1999: 160) gibi bir amaç da içermektedir. Doğum, ölüm ve evlilik esnasında uygulanan pratiklerin yanı sıra diş hediği, sünnet, askere gitme gibi safhalar ve çıracılık, ustalık, kalfalık gibi yetenek geliştirme ve ispatlama dönemlerinin de birer geçiş dönemi olarak değerlendirilmesi söz konusudur (Karaarslan; 2010: 39).

İnsanoğlunun bu dönemlerle ilgili düşünce, tasarım, tutum ve davranış işlem ve uygulamaları bir halkın, bir milletin veya bir bölgenin kültürü hakkında bilgiler vermesi doğaldır. Şenlik'in şiirlerinde bu dönemler ile ilgili ifadeler yer yer geçmektedir. Şenliğin kullanışı ise o dönem içinde yaşadığı ortamın, halkın ve kendisinin kavramlara bakışını ifade etmektedir. Sevilmeyen veya istenmeyen kavramlar korkutma, hatırlatma amacıyla kullanılırken, sevilen kavramlar isteklendirme ve ödüllendirme amacıyla kullanılmaktadır.

Doğum, üç önemli geçişin ilk basamağıdır. Hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne babasını değil bütün çevresini ve akrabalarını da mutlu etmektedir. Özellikle kırsal kesimde ve küçük topluluklarda insanlar nüfuslarının çokluğu ile güçlerinin doğru orantılı olduğunu düşünmekte buna bağlı olarak da mutlulukları sevinçleri artmaktadır. Çocuğun ailede ocağı tüttüreceği düşüncesi toplumun bu konudaki bakışını göstermektedir. (Örnek, age, s.131)

Kendi arasında üçe ayrılan Doğum dönemi de Şenlik'in şiirlerinde de yer bulmuştur.

a) Doğum öncesi,

b) Doğum anı,

Size Nuşirevan şandı

Bize Fatih Sultan handı

Size kible gün doğandı

Bize Kâbe kerameti (152-8) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Türk halkının inancına göre insanoğlunun doğumu ile yaşayışı arasında bir bağ olduğuna inanılmaktadır. Cuma günü veya önemli günlerde doğanların iyi yaşayacağı inancı hâkimdir (Bkz. Yeşil; 2015).

c) Doğum Sonrası

Didârı olmuyan bilmez hikmeti

Fitne terkettirdi farzı ,sünneti sünnet

Her kim bulsa bu dünyada devleti

Öyle sanar bir kederi galmadı (140-2) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Müslüman çocuklarının sünnet olması ve bu inancın nereden geldiği yani peygamber efendimizin yaptığı uygulamaların sünnet olduğu ve onun doğumundan itibaren sahip olduğu bu durum halkımızda da sünnet olarak yaşamaktadır.

Hayatın ikinci geçiş dönemi ise evlenmedir. Hem kızın hem de erkeğin sosyalleşme sürecinde önemli yer turtan evlenme aynı zamanda aileler arasında kurulan dayanışmayı, akrabalığı ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi bakımından oldukça önemlidir. Evlenme ve bu işlemin şekli gelenek görenek bakımından zaman zaman küçük değişiklikler gösterse de işlemin özü itibariyle aynıdır (Örnek, age, s.185). Evlenmenin ve bu süreçte sırasıyla gerçekleştirilmesi gereken birkaç basamağı vardır.

a) Evlilik öncesi

Geydirir çıpağı yediri aca

Mevla'm nasib etsin gideceh haca

Padişahlar bahar başında taca

Götürer gısmetin düğün toy çeker (114-3) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Şenlik burada "gısmetin toy çeker" derken, artık evlenme zamanının geldiğini ifade etmektedir. Zira kısmeti çıkmak, kısmet olmak gibi deyimler evlenme yolunun açıldığını veya açılacağını ifade etmektedirler.

b) Evlilik anı:

Böyüyü kinli oluf o galbi hayın

Çılmaz üreğinnen dağ ile düğün

Küçüğü bu gece mennen yat değın

İsder ki canını ürüşvet verer (75-2) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Evlenme anının gelin ve damat için ne kadar mesut bir durum olduğuna telmih yapılarak sevinç ve acınını zıt olarak kullanılması sağlanmıştır.

Geçiş dönemlerinin en son ve insanların en çok çekindiği ve korktuğu basamağı ölümdür. Bu basamak etrafında pek çok inanma, uygulama ve tören oluşmuştur.

Bunlardan bazıları ölümü kolaylaştırmak, bazıları geride kalanı korumak, bazıları da ölenin yakınlarının bozulan toplumsal düzenini sağlamak üzerine bina edilmiştir (Örnek, age, s.207).

a) Ölüm öncesi

Şenlik söyler sözün serencamını

Mevlam sen artırma derdi gamımı

Bir gün içirerler ecel cemini

Sararlar ağ beze ayağı gözler (85-3) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Bir gün ecelin geleceğini ifade derken insanların ölüm için hazırlanmalarını telkin eder.

Vefalı dünyadan açılıf bir yol

“Kâf” geder heş galmaz insi, cinsi kul

“Kef” gelende ecel besi yağın bil

“Lem” melek ül mevte dönüp göçmüşem (159-5) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Ölmeyi göçmek olarak ifade ederek bir dünya değiştirme taşınma olarak ifade etmektedir.

b) Ölüm Sonrası

Beş arşın beze ki cismi sarılır

Geniş dünya o başına dar olur

Yeddi yerde gomşu hakkı sorulur

Ahret azabını görmeh gerekdi (155/10) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Kaftan kafa hükmederdi neyledi Süleyman'ı?

Ol daşı sıkıp kül eden Zal oğlu Rüstem hani?

Hayber'i çekip koparan ol Ali pehlivanı

Bellisiz etti kabrini bıraktı getti felek (12/2) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Mizana gelende gurulur düzen

Sağında Muhammet solunda Âdem

Herkes hesabını verir göremeden

Emel defterini görmeh gerekdi (155/16) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Melehler nazırdı sağ ve solunda

Yazar hayır serin bahar halına

Getirir defteri verir eline

Deyer ki suçunu gör bizim için (162/9) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

İkinci sur çalar mahluk dirilir

Herkesin defteri ele verilir

Yahşı yaman meskeninnen sürülür

Açılarda ulu meydanın senin (164/14) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Tur Dağı'nnan geldi Hazreti Musa

Dil oldu konuştu elinde asa

Mısır ahalisi tutuldu yasa

Firavun'un suya battığı gündür (168-5) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Şenlik diyer duran duram danışem

Mâh üzünde goşa hallar bir nişan

Vefasız dostonansa vefalı düşman

Ölende gebrine gül dolandırır (89-3) (Alptekin, A. B. ve N. Coşkun (2006)

Ölüm sonrası şiirlerin genelinde öldükten sonra milletimizin düşüncesinde yer alan ahiret inancına gönderme yapmaktadır. Bu dünyada yapılanların yazıldığına inanılan amel defterine, defterin dürülmesi derken ölmeye, kabir de sıkıntı çekilmesi derken kabir arzabına işaret edilmektedir. Ve bu süreçte pek çok işi Allah'ın görevlendirdiği meleklerin yaptığına işaret ederek pek çok yerde meleklerden de bahsedilmektedir.

Sonuç:

19. Asrın güçlü âşıklarından olan Şenlik şiirlerinde dönemin olaylarını, tarihi ve manevi açıdan dile getirmiştir. Halkın içinde yaşayıp bulunduğu bölgeyi çok iyi

tanımakla birlikte bir tarıkata intisap etmesi münasebetiyle dini bilgisi fevkalade olan Şenlik şiirlerinde doğum, evlenme, ölüm gibi hayatın üç önemli geçiş kapısını ve buralarda ne yapmak gerektiğini, özellikle ölüm sonrasında nelere dikkat edilmesini hesaba çekilmenin çetinliğini ve bu dünyada yapılanların iyi veya kötü mutlaka bir gün kişinin karşısına geleceğini belirtmiştir. Ayrıca bu durumları anlatırken, Türk halk inançları ve onları karşılayan kalıp ifadelere de ciddi oranda yer vermiştir. Biz sadece âşık şenliğin 191 şiirinden örnekler alarak geçiş dönemlerini değerlendirmeye çalıştık bu konuda da Ali Berat ALPTEKİN ile N. M COŞKUN'un hazırladığı kitaptan yararlandık. Ayrıca şenliğin atışma bilhassa hikâyelerinde de ciddi miktarda geçiş dönemlerine yer verilmesine rağmen burada belirtilmemiştir. Bunun yanında Şenlik üzerine yapılan çalışmaları da incelerken onun destanlarında ve şiirlerinde toplumun aksayan ve olması gerektiği gibi gitmeyen işleri ile ilgili eleştirilerini de kendine has bir üslup ile belirttiği görülmüştür.

Kaynakça

ALPTEKİN, Ali Berat, (2006), **Çıldırılı Âşık Şenlik Divanı**, Semih Ofset Matbaacılık Yay.Ltd.Şti., Ankara.

ALPTEKİN, Ali Berat-Saim Sakaoğlu (2006), **Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)**, Ankara, Akçağ yay., s. 114

ARTUN, Erman (2001), **Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, Ankara. Akçağ yay.

ARTUN, Erman (2001), **Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, , Ankara, Akçağ yay.

ASLAN, Ensar (1975), **Çıldırılı Âşık Şenlik Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi yay., s.20.

AYBARS, Ergün, (1986),**Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**, Ege Ün. Basımevi, İzmir. ÇOBANOĞLU, Özkul, (2000), **Âşık Şenlik Sempozyum Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ÇOBANOĞLU, Özkul, (1999) **Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçay Yay.

İÇEL, Hatice, *Çıldırılı Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Halk Kültürü Unsurları*, Fırat Üniversitesi Sosyal bilimler Dergisi, C.19, S. 1, Elazığ-2009.

KARTARI, Hasan, (1977), **Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları**, Demet Matbaacılık Sanayi, Ankara.

KARAASLAN, Mehmet; **Kaşgay Türklerinde Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dal, Doktora Tezi, Van-2010, s. 39

KIRZIOĞLU, Fahrettin, (1958), **Edebiyatımızda Kars**, Işıl Matbaası, İstanbul.

ÖRNEK, Sedat Veyis; **Türk Halk Bilimi**, KBY., Ankara-1995, s.131

ŞAHİN, Salih, (1983), **Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri**, Yorum Matbaacılık Sanayi, Ankara

YAKICI, Ali (2000), *Seyahat Destanları ve Çıldırılı Âşık Şenlik Şiirlerinde Sosyal Tenkit*, Aşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

YEŞİL, Yılmaz, (2015) **Deyimlerin Öyküsü- Türk Halk İnançlarından Dilimize Geçen Deyimler**, Kalemkitap Yay., Ankara.